

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* als broedvogel in het Deltagebied in 1979-82

Marsh Harrier *Circus aeruginosus* as a breeding bird in SW. Netherlands in 1979-82

PETER L. MEININGER

Sinds 1979 wordt jaarlijks van een aantal karakteristieke broedvogels van de Zuidhollandse eilanden, Zeeland en West Noord-Brabant (Deltagebied) een overzicht samengesteld van de stand. Dit gebeurt door het met behulp van enquêteformulieren bijeenbrengen en bundelen van inventarisatiegegevens van vogelwerkgroepen, ambtelijke diensten en particulieren. Eén van de soorten waarvan sinds 1979 gegevens zijn verzameld, is de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*. Uit dit onderzoek is gebleken dat deze soort als broedvogel in het Deltagebied nog voortdurend in aantal toeneemt en zich in steeds meer gebieden vestigt.

In dit artikel wordt getracht een beeld te geven van de ontwikkeling van de broedvogelpopulatie van de Bruine Kiekendief in ZW-Nederland, terwijl ook zal worden ingegaan op nestplaatskeuze, broedsucces, bedreigingen en toekomstperspectieven.

Aantallen per gebied

In tabel 1 is per gebied een overzicht gegeven van het aantal broedgevallen van de Bruine Kiekendief in het Deltagebied in 1979-82 (zie ook figuur 1).

Voorne-Putten Op het voormalige vogeleiland De Beer bij Hoek van Holland was de Bruine Kiekendief tot het verdwijnen van het gebied in 1963 een regelmatige broedvogel, met onder andere acht nesten in 1950 (VWG Avifauna West-Nederland 1981). Op Voorne-Putten heeft het broeden van de Bruine Kiekendief tot 1978 waarschijnlijk een incidenteel karakter gehad. Sinds 1978 broedt de soort jaarlijks met enkele paren.

Hoekse Waard In de grienden en rietvelden langs de Oude Maas broeden al vele jaren enkele paren. Verder broeden de laatste jaren één of enkele paren in de Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen.

Biesbosch In de jaren dertig en veertig broedden er volgens Lebrecht (1979) 17-22 paar Bruine Kiekendieven in de Biesbosch. In 1964 waren er nog maar erg weinig, maar na 1970 namen de aantallen weer toe en

tegenwoordig herbergt de Biesbosch met 45-50 paar ruim een kwart van de broedvogelpopulatie van ZW-Nederland.

Haringvliet-Hollandsch Diep De situatie in dit gebied is uitvoerig beschreven door Ouweneel (1978) en door Van den Berg & van der Neut (1982). Tot 1955 broedden er rond het Haringvliet vermoedelijk ongeveer evenveel Bruine Kiekendieven als tegenwoordig. Daarna nam het aantal broedparen in het gehele gebied af. Rond het Haringvliet broedden in 1955-70 5-7 paar; langs het Hollandsch Diep ontbrak de soort toen geheel. Vanaf 1970 is het aantal broedparen weer aanzienlijk toegenomen tot vanaf 1979 met ongeveer 30 paar een stabilisatie lijkt te zijn opgetreden.

Goeree-Overflakkee Buiten de reeds besproken gebieden langs het Haringvliet heeft de Bruine Kiekendief vroeger nauwelijks op Goeree-Overflakkee gebroed. De laatste jaren zijn enkele broedgevallen bekend van een met riet begroeide inlaag, een binnendijkse kreek en de Kwade Hoek. Op de sinds 1971 drooggevallene gebieden langs de Grevelingen (Slikken van Flakkee en De Punt) heeft de soort sinds 1975 vrijwel jaarlijks met één of twee paar gebroed (Beijersbergen & van den Berg 1980).

Schouwen-Duiveland Tot 1965 was de Bruine Kiekendief waarschijnlijk jaarlijks met één of twee paren broedvogel van het duingebied Schouwen (van Haperen 1977). Of er ook buiten de duinen werd gebroed is onbekend. Vanaf 1976 heeft de soort in ieder geval weer jaarlijks op Schouwen-Duiveland gebroed (sedert 1979 ook weer in de duinen) met een opvallende toename in 1982. Behalve in de duinen en in binnendijkse kreekresten broedt de Bruine Kiekendief ook op enkele plaatsen in graanakkers. Waarschijnlijk hebben er in deze eeuw nog nooit zoveel paren gebroed als tegenwoordig.

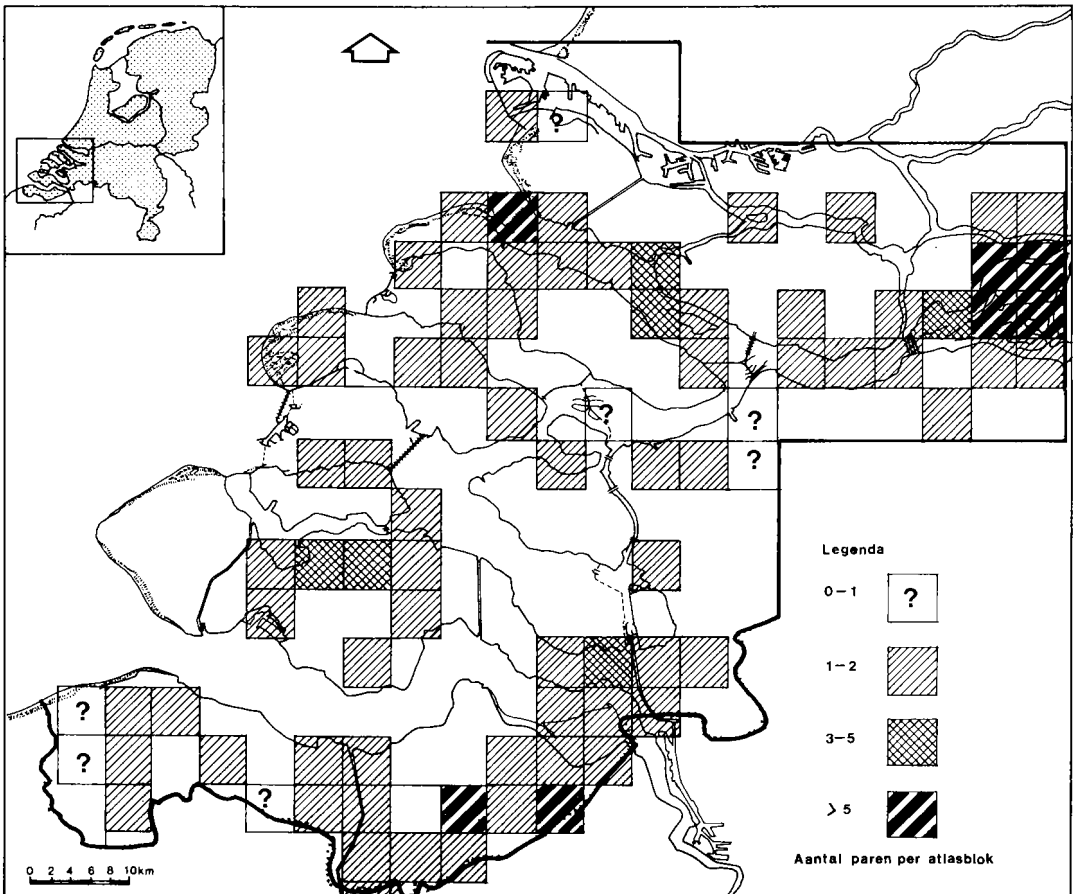
Sint-Philipsland en Tholen In 1976 broedde er waarschijnlijk een paar in de Bruintjeskreek op Sint-Philipsland en in 1978-81 met zekerheid een paar op het ingepolderde Rammegors tussen beide voormalige eilanden (Baptist & Meininger 1979). De laatste jaren hebben er op Tholen ook broedgevallen plaatsgevonden in een binnendijkse kreekrest en waarschijnlijk in een graanakker.

Noord-Beveland In 1976 broedde er waarschijnlijk

Tabel 1. Aantal broedparen van Bruine Kiekendief in het Deltagebied in 1979-82. *Number of breeding pairs of Marsh Harrier in SW. Netherlands during 1979-82.*

Gebied Area	1979	1980	1981	1982
Voorne-Putten	3	2-3	2-3	3-4
Hoekse Waard	2	2-4	2	4
Biesbosch	40	40-45	45-50	45-50
Haringvliet	26	25	24	25
Hollandsch Diep	3	4	5	4
Goeree-Overflakkee ¹	2	4	5	5
Schouwen-Duiveland	2	3	3-4	8-10
Sint-Philipsland & Tholen	1	1	2-3	1-2
Noord-Beveland	1	1	2-3	2
Walcheren	0	0	1	2
Zuid-Beveland	6-7	11-13	17-18	17-21
West Zeeuwsch-Vlaanderen	4-8	4-8	6-8	6-12
Oost Zeeuwsch-Vlaanderen	10-15	15	20	29-32
West-Brabant	3-4	4-5	6-9	10-13
Totaal geteld <i>Total counted</i>	103-114	116-131	140-155	161-185
Eindschatting <i>Final estimate</i>	110	130	145	175

¹ exclusief Haringvliet

Figuur 1. Aantal broedparen van de Bruine Kiekendief per atlasblok ($5 \times 5 \text{ km}^2$) in het Deltagebied in 1982. *Number of breeding pairs of Marsh Harrier in the Delta area in 1982 per $5 \times 5 \text{ km}^2$ plot.*

voor het eerst een paar in een met riet begroeide laag aan de noordkust. In latere jaren vonden ook enkele broedgevallen plaats in graanakkers.

Walcheren Tot 1981 waren er geen broedgevallen van de Bruine Kiekendief op Walcheren bekend (o.a. Smulders & Joosse 1969). In 1981 en 1982 werden respectievelijk één en twee broedgevallen vastgesteld langs kleine plasjes met rietbegroeiing in het oostelijk deel van Walcheren.

Zuid-Beveland Vleugel *et al.* (1948) noemen de Bruine Kiekendief voor Zuid-Beveland alleen als doortrekker en wintergast. Het is niet precies bekend wanneer de soort zich als broedvogel op Zuid-Beveland heeft gevestigd, maar in de jaren zeventig nam het aantal broedparen in het gebied van Oosterschenge en Westerschenge geleidelijk toe tot zeven in 1980. De laatste jaren broeden ook meerdere paren rond de Kreekraksluizen. Verder broeden verspreid over Zuid-Beveland nog enkele paren. Inmiddels lijken de meeste potentiële broedplaatsen te zijn bezet.

Zeeuwsch-Vlaanderen In 1957-67 broedden er geen Bruine Kiekendieven in Zeeuwsch-Vlaanderen ten westen van de Braakman (Enkelaar 1967). In 1973-77 werd in dit gebied in twee atlasblokken zeker gebroed (Schipper 1979), terwijl het aantal broedparen in 1978-82 toenam tot 6-12 in 1982. In Oost Zeeuwsch-Vlaanderen en de Braakman broedden tot en met 1959 en tussen 1965 en 1970 waarschijnlijk regelmatig één of twee paar langs enkele kreken en in het Verdrongen Land van Saeftinge (Sponselee & Buise 1975). In de jaren zeventig vestigde de soort zich in vele kreekgebieden en in 1982 werd het aantal broedparen geschat op 29-31.

Westelijk Noord-Brabant In Noord-Brabant ten westen van de lijn Moerdijk-Roosendaal-Bergen op Zoom broedden in de jaren 1961-65 geen Bruine Kiekendieven (van Erve *et al.* 1967). Behalve langs de oevers van het Hollandsch Diep broedt de Bruine Kiekendief sinds het midden van de jaren zeventig ook op opgespoten terreinen bij Moerdijk en langs enkele binnendijkse kreken met rietvegetaties.

Aantallen in geheel ZW-Nederland

Op basis van in de literatuur vermelde gegevens is getracht het verloop van het aantal broedparen van de Bruine Kiekendief in ZW-Nederland sinds 1940 te reconstrueren (figuur 2). Daaruit blijkt duidelijk een sterke afname tussen 1955 en 1965 en een geleidelijke toename na 1965. Aanvankelijk was de toename in het noordelijk Deltagebied sterker dan in Zeeland; de laatste jaren nemen de aantallen in het noordelijk Deltagebied minder snel toe, terwijl de Zeeuwse populatie juist een sterke groei vertoont. Het staat wel vast dat er tegenwoordig meer Bruine Kiekendieven in het Deltagebied broeden dan ooit eerder deze eeuw (c. 175 paar in 1982). De afname van de aantallen tussen 1955 en 1965, die waarschijnlijk vooral werd veroorzaakt door het gebruik van bepaalde landbouwvergiften, is inmiddels ruimschoots gecompenseerd.

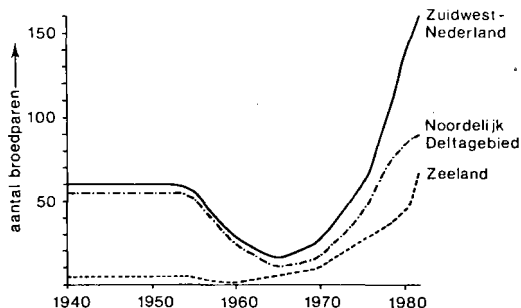
Nestplaatskeuze

In tabel 2 is het aantal nesten van de Bruine Kiekendief in 1982 vermeld per terreintype. In veruigde rietvelden langs de oevers van Haringvliet, Hollandsch Diep en in de Biesbosch broedt bijna de helft van het totale aantal in het Deltagebied. In Zeeland broedt de soort vooral in binnendijkse kreekrestanten en met riet begroeide inlagen en kleine plasjes. Behalve boven de rietvelden jagen deze Bruine Kiekendieven ook veel boven akkers tot in de verre omgeving van de nestplaats. Soms worden rietvegetaties van zeer geringe oppervlakte gebruikt als nestplaats. Zo zijn in Midden-Zeeland in een rietstrook van enkele meters breed, maar van bijna 2000 meter lang, vier nesten gevonden.

Op permanent drooggevallen gebieden (voormalige getijdegebieden langs de Grevelingen en

Tabel 2. Aantal nesten van de Bruine Kiekendief in het Deltagebied in 1982 per terreintype. *Habitat types of Marsh Harrier in SW. Netherlands in 1982.*

Terreintype <i>Habitat</i>	Aantal nesten <i>Number of nests</i>	%
Rietruigten langs Haringvliet-Hollandsch Diep en in de Biesbosch <i>Reedbeds along Haringvliet-Hollandsch Diep and in the Biesbosch</i>	75-80	45
Binnendijkse kreken, inlagen met riet <i>Inland creeks with reedbeds</i>	59-69	37
Opgespoten terreinen met riet <i>Reedbeds on raised and reclaimed land</i>	8-11	5
Duinmeren en duinvalleien met riet <i>Dune lakes and valleys with reedbeds</i>	7-8	4
Graanakkers <i>Corn fields</i>	6-9	4
Rietvelden in getijdegebieden <i>Reedbeds in tidal areas</i>	4	2
Permanent drooggevallen gebieden met riet <i>Permanently exposed areas with reedbeds</i>	2-4	2
Totaal <i>Total</i>	161-185	100

Figuur 2. Reconstructie van het aantal broedparen van de Bruine Kiekendief in het Deltagebied in 1940-82. *Reconstruction of numbers of breeding pairs of Marsh Harrier in the Delta area during 1940-82.*

een aantal kleine ingepolderde schorren) broeden slechts enkele paren.

Het broeden in akkers, met name graanakkers (vooral tarwe) komt in Zeeland tegenwoordig jaarlijks en in toenemende mate voor. Het broeden in akkers komt niet alleen voor in gebieden waar weinig of geen aanbod is van rietvegetaties, maar ook in de directe omgeving van kreken waar reeds Bruine Kiekendieven in rietvelden broeden. Er zijn enkele gevallen bekend van nesten in akkers die tijdens de oogst werden vernietigd. Het is niet onwaarschijnlijk dat meerdere broedgevallen in akkers onopgemerkt zijn gebleven.

Broedsucces en verstoring

In 1982 vlogen van 16 nesten in Zeeland in totaal 39 jongen uit ($2 \times \text{nul}$, $2 \times \text{één}$, $4 \times \text{twee}$, $4 \times \text{drie}$, $3 \times \text{vier}$ en $1 \times \text{vijf}$), een resultaat van 2.44 jongen per nest. Ouweneel (1978) vermeldt voor het Haringvliet-Hollandsch Diep gebied in 1976-77 eveneens 2.44 jongen per nest (1976: 3.0, 8 nesten; 1977: 2.2, 19 nesten).

De laatste jaren werd bekend dat diverse broedgevallen moedwillig werden verstoord of vogels gedurende de broedtijd werden geschoten. Ook zijn er diverse gevallen bekend van Bruine Kiekendieven, die — al dan niet opzettelijk — werden vergiftigd. Aangezien veel nesten zijn gelegen in kleine gebiedjes en smalle oeverstroken, vindt op veel plaatsen regelmatige verstoring plaats door vissers, wandelaars en andere recreanten. Verder zijn er diverse gevallen bekend van vogelliefhebbers, vogelfotografen en jachtopziensers die door veelvuldig bezoek een breed pad naar het nest maakten. Enkele broedgevallen zijn aldus verstoord.

Discussie

De ontwikkeling van de populatie in het Deltagebied staat niet los van die in de rest van Ne-

derland. Onder andere door vervolging, vergiftiging en biotoopverlies nam de stand van de Bruine Kiekendief in ons land af van minstens 500 paar vóór 1955 tot 100-200 paar in 1964 en 55-80 paar in 1970 (Cramp & Simmons 1980, Schipper 1979). Door het droogvallen van Zuidelijk Flevoland in 1968 ontstond een gunstig habitat van grote uitgestrektheid, waarin in de jaren zeventig een grote broedvogelpopulatie tot ontwikkeling kwam. Vooral door het uitzwermen van vogels uit de Flevopolders namen ook elders in het land de aantallen in die periode weer toe. Waarschijnlijk heeft echter ook de beperking van het gebruik van bepaalde pesticiden in Nederland tot die toename bijgedragen. In 1977 werd het aantal broedparen van de Bruine Kiekendief in ons land geschat op 725-850, waarvan ruim de helft in Flevoland (Schipper 1979).

De recente toename in het noordelijk Deltagebied betreft een herkolonisatie van voormalige broedgebieden, al heeft de afsluiting van het Haringvliet en het hierdoor wegvallen van het getij een gunstige invloed gehad op de mogelijkheden voor de soort in het Haringvliet-Hollandsch Diepgebied en de Biesbosch, met name in de laatste. Zo liepen buitendijkse terreinen niet meer onder, waardoor meer gebieden als broedplaats geschikt werden. Daarnaast trad in de verruigde rietlanden door het uitblijven van overstromingen een bevolkingsexplosie op van kleine knaagdieren en Fazanten *Phasianus colchicus*, hetgeen de voedselsituatie voor de Bruine Kiekendief heeft verbeterd (Ouweneel 1978). Verder heeft de soort zich de laatste jaren ook gevestigd in gebieden die er tot voor kort niet waren of die pas recent geschikt zijn geworden als broedplaats, zoals drooggevalen gebieden in de Grevelingen, enkele ingepolderde schorren en opgesloten terreinen.

De spectaculaire toename in Zeeland wordt vooral veroorzaakt door vestiging in kreken en dergelijke, waar de soort vroeger niet broedde. Het gaat hier dus om een kolonisatie van nieuwe broedgebieden, die wellicht kan worden verklaard door een soort overloop van het noordelijk Deltagebied en de Flevopolders. Ook de verminderde vervolging ten opzichte van enkele decennia geleden is voor de kolonisatie van Zeeland stellig gunstig geweest. Het is niet duidelijk of een eventuele verbetering van de voedselsituatie ook heeft bijgedragen tot de toename van de Bruine Kiekendief in Zeeland.

De vraag rijst hoelang deze toename zich zal voortzetten. Langs het Haringvliet-Hollandsch Diep treedt duidelijk een soort verzadigingseffect op: de aantallen zijn hier al sinds 1978 constant. In Zeeland zijn nog niet alle potentiële broedgebieden bezet. Het valt dus te verwachten dat de toename zich in het Deltagebied nog

Nest met jonge Bruine Kickendieven, juli 1984, Amsterdam (Egon Kraak). *Marsh Harrier Circus aeruginosus*.

enkele jaren zal voortzetten. Bovendien zullen naar verwachting uitgestrekte rietmoerassen ontstaan door het afdammen van het oostelijk deel van de Oosterschelde (toekomstig Markiezaatsmeer) en het huidige Krammer-Volkerak (toekomstig Volkerakmeer). Een toekomstig aantal broedparen voor het Deltagebied tussen de 200 en 300 lijkt dan ook niet onmogelijk.

Dankwoord Het schrijven van dit artikel zou niet mogelijk zijn geweest zonder de vele gegevens, ter beschikking gesteld door de meer dan 100 waarnemers, veelal verenigd in de volgende vogelwerkgroepen: KNNV VWG Voorne-Putten, Biesbosch Vogelwerkgroep, VWG Goeree-Overflakkee, VWG Schouwen-Duiveland, West-Brabantse Vogelwerkgroep, KNNV VWG Roosendaal, KNNV VWG Walcheren, Vogelwacht Noord- en Zuid-Beveland, 't Duimpje en de Steltkluut. Voorts werden gegevens ontvangen van Staatsbosbeheer Zuid-Holland en Zeeland, Stichting Het Zeeuwsch Landschap en Natuurmonumenten. Enkele deelnemers aan het „Zeeuws Vogelaarsoverleg” voorzagen een eerdere versie van het manuscript van commentaar. De tekenkamer van Rijkswaterstaat Deltadienst, Hoofdafdeling Milieu en Inrichting vervaardigde de figuren.

Summary

This paper deals with the breeding population of Marsh Harrier *Circus aeruginosus* in SW. Netherlands (Delta area). In recent years the population increased to at least 175 pairs in 1982 (tab. 1-2, fig. 1-2). This increase is due both to recolonization of the northern part of the Delta area (where the habitat also became more suitable as a nesting and feeding place as a result of damming the Haringvliet in 1971) and to colonization of many inland creeks in Zeeland. It seems likely that the increase in the Delta area is also related to an overflow of birds from the large breeding population of Marsh Harrier in the reclaimed polder Zuidelijk Flevoland.

Literatuur

BAPTIST H. J. M., & MEININGER P. L. 1979. Broedvogels van het Oosterscheldegebied c.a. in 1978.

- (nota DDMI-79.07) Rijkswaterstaat Deltadienst, Middelburg.
- BEIJERSBERGEN J. & VAN DEN BERG A. 1980. De Grevelingen. De vogels van een afgedamde zeearm. Kerckebosch, Zeist.
- VAN DEN BERG A. & VAN DER NEUT J. 1982. Broedvogelinventarisatie in Haringvliet-Hollands Diep-Krammer. Jaaroverzicht 1978, 1979, 1980 en 1981. Staatsbosbeheer Zuid-Holland, Dordrecht.
- CRAMP S. & SIMMONS K. E. L. (eds) 1980. The birds of the Western Palearctic, 2. Oxford University Press, Oxford.
- ENKELAAR H. 1967. De Avifauna van West Zeeuwsch-Vlaanderen, 1957-1967. (Gestencild rapport) Oostburg.
- VAN ERVE F. J. H. *et al.* 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
- VAN HAPEREN A. M. M. 1977. De broedvogels van het duingebied van Schouwen. (Studentenrapport 12-79) Rijkswaterstaat Deltadienst, Middelburg.
- LEBRET T. 1979. Biesbosch-vogels. Kosmos, Amsterdam.
- Ouweneel G. L. 1978. Het voorkomen van de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* in het Hollandsch Diep-Haringvlietgebied. Limosa 51: 81-87.
- SCHIPPER W. 1979. Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*. In R. M. TEIXEIRA, Atlas van de Nederlandse broedvogels, pp 90-91. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- SMULDERS B. J. & JOOSSE A. 1969. Avifauna van Walcheren. Wet. Meded. K. ned. natuurrh. Veren. 82.
- SPONSELEE G. M. P. & BUISE M. A. 1975. Avifauna van oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen. Middelburg.
- VLEUGEL D. A., WARREN J. A. M. & WILMINK G. F. 1948. Avifauna van Zuid-Beveland. Ardea 36: 1-39.
- VOGELWERKGROEP AVIFAUNA WEST-NEDERLAND 1981. Randstad en broedvogels. Gianotten, Tilburg.

P. L. Meininger, Rijkswaterstaat Deltadienst, Hoofdafdeling Milieu en Inrichting, Postbus 439, 4330 AK Middelburg

Aanvaard voor opname 15 januari 1984